

Köszöntés Donáth Ferenc centenáriumán

A Politikatörténeti Alapítvány elnökeként tisztelettel köszöntöm Donáth Ferenc centenáriumán a hozzátartozókat és minden megjelent kedves vendégünket. Mai emlékülésünk egy évek óta tartó sorozat része, amelynek talán elég a két legutóbbi részére utalnunk: 2012-ben emlékeztünk Szabó Zoltánra, ez év márciusában pedig Kovács Imrére. A dolgok véletlen összeesése, hogy a Rajk László ösztönzésére fiatalon kommunistává lett Donáth Ferenc nézetei az 1930-as években, de az 1945. évi földosztás során sem álltak távol a népiek elképzeléseitől. Sőt, Veres Péterrel, Erdei Ferencsel, Bibó Istvánnal életük végéig jó kapcsolatban volt. Életművét Kis János tacitusi tömörséggel foglalta össze az alábbiakban: „Donáth Ferenc pályája bővelkedett rendkívüli eseményekben. Ott volt a Március Front bölcsőjénél. Részt vett az antifasiszta ellenállásban. Egyike volt azoknak, akiknek a nevéhez a demokratikus földreform fűződik. Fontos szerepet játszott az 1956-os forradalomban. Megjárta Horthy, Rákosi és Kádár börtöneit. Történelmi szerepének csúcsára mégis olyan időkben jutott, amelyek mindennek mondhatók, csak viharosnak nem. Az ő igazi pillanata 1979-ben jött el, amikor elnökletével megalakult a Bibó Emlékkönyv szerkesztőbizottsága, és 1985-ben ért véget, amikor a monori tanácskozást berekesztette.”

Donáth Ferenc egy nagy nemzedék tagja volt. Az ember hajlamos arra gondolni, hogy a nagy világgégek előtt a természet előre igyekszik pótolni a jövőben bekövetkező veszteségeket. Az első világháború majdani veszteségeit pótolandó számos kiváló, nagyra hivatott ember született az utolsó békeévben: Donáth Ferenc, Kovács Imre, Ságvári Endre, Jordáky Lajos, Kővágó József politikusok mellett csak a saját szakmában maradva, ebben az évben született Gyóni Mátyás középkorkutató, Entz Géza művészettörténész, Hahn István ókortörténész, Scheiber Sándor filológus, Kosáry Domokos, Benda Kálmán történészek, Szabó Árpád ókortörténész, és akkor nem szóltam olyan jelentős színészekről, mint Bulla Elma, Gobbi Hilda, Simor Erzsébet, vagy olyan költőkről, kritikusokról, mint Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Rónay György, Sőtér István, vagy a csodálatos festőről: Anna Margitról.

Az évfordulók nemcsak emlékezésre ösztönöznek, de arra is, hogy megvizsgáljuk, mit tudunk és mit nem arról a személyről, akire emlékezünk. Donáth Ferenc esetében is úgy kell feltennünk a kérdést, megtettünk-e mindent annak érdekében, hogy gazdag életművét megismerjük? Tudjuk-e, hogy az adott történelmi körülmények között mik

voltak cselekedeteinek mozgatórugói? Nem gátol-e bennünket, hogy ismerjük azt a jelent, amit Donáth Ferenc még nem ismerhetett, mert számára a jövő volt? Helyesen látjuk-e azt az utat, amit az 1990-es években írásainak gyűjteményes kötete igen találóan fogalmazott meg: milyen emberi fejlődéssel jutott el a Márciusi Fronttól Monorig? Kérdések, amelyek egy nem a korszakkal foglalkozó, de a korszak iránt érdeklődő kutató kérdései. A mai emlékülés programja alapján úgy látom, hogy az előadók igyekeznek válaszolni az engem, de gondolom másokat is érdeklő kérdésekre.

Életem ajándékának tekintem, hogy az 1960-as, '70-es években személyesen is találkozhattam Donáth Ferencel. Barátaimat sűrűn látogattam a Mezőgazdasági Múzeumban, ott mutattak be neki. Emlékeim szerint nem volt könnyen barátkozó típus. Snagov és a börtönévek után óvatosan kellett mérlegelnie, hogy akivel találkozott, éppen jelentést kíván-e írni róla, vagy őszintén érdeklődik szakmai munkássága iránt. A Mezőgazdasági Múzeumban nagyon furcsa összetételű tudományos kutatógárda jött össze. Ide kerültek a Földművelésügyi Minisztérium alkalmatlan hivatalnokai (esetenként igazgatónak), régi „polgári” tudósok, mint Balassa Iván, vagy az Akadémiáról 1949-ben kizárt Wellmann Imre, akik eljuthattak az igazgatóhelyettességig is, hogy a szakmai munka ne omoljon össze a Múzeumban, az 1945 előtti magyar világ prominensei, akik 1945-öt tragédiaként élték meg, néhány marxizmushoz közelálló kutató, mint Gunst Péter és olyan 1956 után, vagy esetleg már korábban ellenségesnek tekintett személyek, mint Donáth Ferenc, vagy Für Lajos. Ilyen körülmények között természetes volt, hogy mindenki csak a saját tudományával foglalkozott. Az is igaz azonban, hogy Donáth Ferencnek rendszeres publikálási lehetőséget kínált a Mezőgazdasági Múzeumban szerkesztett Agrártörténeti Szemle és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, amelyekben 1962 és 1979 között, ha nem tévedek 13 közleménye jelent meg, amelyek előtanulmányai is voltak a „Demokratikus földreform Magyarországon 1945–1947” és a „Reform és forradalom. A magyar mezőgazdaság strukturális átalakulása” című köteteinek. E szigorúan szakmainak tekinthető írások is felvetettek azonban olyan elméleti kérdéseket is, amelyekkel Donáth Ferenc egész életében foglalkozott. Kortársaival ellentétben nagyon világosan látta, hogy az 1968-as reform egy olyan mezőgazdasági rendszert teremtett, amely már nem sorolható be a kolhozgazdaság keretei közé, amilyenek az '50-es évek Magyarországon voltak. Akkor sem, ha a mai jobboldali politikusok szeretik összemosni a magyar termelőségvetkezeti a szovjet kolhozokkal. A háztáji gazdaságok, a pénzbeli munkadíjazás, a társadalombiztosítás kiterjesztése a falusi lakosságra, a nyugdíjrendszer szerinte is a szövetkezeti termelés hajtóerejévé vált, s a magyar

mezőgazdaságot egyedülként a keleti blokkban nyugati mércével is mérhetővé tette. Kétségtelen, hogy ebben Erdei Ferencet követte, akit a jobboldali közvélemény kettős tagkönyve miatt csak elítélőleg szokott manapság említeni. Róla Donáth Ferenc azt írta, hogy kevés ilyen tehetséget ismert. Elsősorban a mezőgazdaság belterjességéről szóló írásait forgatta haszonnal, de arra is hivatkozott, hogy a tudós akadémikusnak „abban, hogy '56 után agrárpolitikánkban a kormányzat sokszor követte azokat az okos kezdeményezéseket, melyek a magyar parasztságból eredtek, ... nagy szerepe lehetett”. Erdei elképzelései azonban egy másik összefüggésben is felkeltették Donáth Ferenc érdeklődését. Egy recenzióban Erdei fejtegetéseit követve megkérdőjelezte a pártállami rendszerben tabunak tekintett „demokratikus centralizmust”, amely elsorvasztotta az alulról jövő kezdeményezéseket. Az 1945-ben kezdődött átalakulás során többször visszatért a közvetlen demokrácia lehetőségeinek taglalására, arra a kérdésre pl., hogy a szakszerűség jegyében valóban el kellett-e sorvasztani a nemzeti bizottságokat? Bibó István iránti nagybecsülését Bibó demokráciafelfogásának igenlése mellett a társadalmi önigazgatás makacsul visszatérő óhajta alapozta meg. Kortársai közül ez jellemezte Veres Péterhez való viszonyát is, akinek alkalmazkodásában a megmaradás célját vélte felfedezni.

Donáth Ferenc életműve olyan gazdag, hogy a magamfajta, más korszakokat kutató is talál benne számos területet, ahol szeretne világosabban látni. Ezek közé tartozik az elmondottak mellett Donáth szerepe a Márciusi Frontban. Kovács Imre emigrációban írt könyvében nem egészen úgy emlékszik, mint Donáth Ferenc, aki 1983-ban erről tartott előadást a szegedi egyetemistáknak. Remélem a jelen lévő hallgatósággal együtt az előadások után tájékozottabbak leszünk.

Tisztelt Emlékezés!

Donáth Ferenccben a mai magyarországi baloldal minden szempontból vállalható nagy alakját tiszteli, akiben megvolt a képesség és az akarat, hogy a társadalom egészével szót érthessen. Életrajzi adatainak összeállítói szerint életének utolsó éveiben is „fontos szerepet játszott az '56-osok, a demokratikus ellenzék, a népi írók és a gazdasági, politikai reformerek közötti párbeszéd megteremtésében és fenntartásában”. Szeretném remélni, ha nem is az én életemben, megszületik még az a magyar nemzet, amelyben Donáth Ferenc nem csak a miénk, hanem mindenkié lesz.

2013. szeptember 5.